

महाराष्ट्र शासन
नागरिकांची सनद

पाणी पुरवठा व स्वच्छता
विभाग (खुद्द), मंत्रालय,
मुंबई-३२.

महाराष्ट्र शासकीय कर्मचा-यांच्या बदल्याचे विनियमन व
शासकीय कर्तव्ये पार पाडतांना होणा-या विलंबास प्रतिबंध
अधिनियम,२००५ मधील कलम ८(१)(२२) मधील
तरतूदीनुसार

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग (खुद्द) मंत्रालय नागरिकांची सनद

प्रस्तावन :-

सामान्य प्रशासन विभाग, अधिसूचना क्र.शाकानि१०९५/सीआर २८९/१८(र.व का.), दि.९ नोव्हेंबर, १९९५ नुसार पाणी पुरवठा व स्वच्छता असा नवीन मंत्रालयीन प्रशासकीय विभाग निर्माण करण्यात आला आहे. त्यानुसार या विभागाकडे खालील प्रमाणे विषय सोपविण्यात आले आहेत.

विषयसूची :-

- १) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग (खुद्द) ची आस्थापना, विभागाच्या अधिपत्याखालील खालील भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेची व जिल्हापरिषदांच्या पाणी पुरवठा विभागांची आस्थापना.
- २) पिण्याचे पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमांबाबत धोरण ठरविणे, पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमाची अंमलबजावणी.
- ३) महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाच्या वैधानिक, घटनात्मक, धोरणविषयक आणि आस्थापना संबंधीच्या प्रकरणांबाबत कार्यवाही करणे.
- ४) पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रम राबविणे संबंधात महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, जिल्हा परिषदा आणि भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांचे कामाचे समन्वयन व संनियंत्रण करणे.

वरिल उद्दिष्ट्ये साध्या करण्यासाठी व राज्य शासनाच्या विविध योजनांची अंमलबजावणी करण्यासाठी या विभागांतर्गत खालील क्षेत्रीय कार्यालये व प्राधिकरण कार्यरत आहेत :-

- १) महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई
- २) भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे

विभागाची संरचना :-

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग या प्रशासकीय विभागाकडून प्रामुख्याने ग्रामीण व नागरी पाणी पुरवठा व ग्रामीण व नागरी स्वच्छता, घनकचरा व्यवस्थापन, सुजल व निर्मल महाराष्ट्र इ. बाबींवर धोरणात्मक निर्णय घेतले जातात. शसान स्तरावर या विभागाचे प्रमुख मा.प्रभारी मंत्री व मा.राज्यमंत्री आहेत. प्रशासकीय पातळीवर प्रधान सचिव हे विभागाचे प्रमुख म्हणून कार्यरत आहेत. प्रधान सचिवांच्या नियंत्रणाखाली सह सचिव/ उप सचिव/ अळर सचिव व कक्ष अधिकारी व इतर कर्मचारीवर्ग कार्यरत आहे. या विभागाचा रचनात्मक तक्ता सोबत जोडला आहे. तसेच या विभागाशी संबंधित कामकाज करण्यासाठी पुढील प्रमाणे विषयांचे वाटप व कार्यासनांची निर्मिती करण्यात आली आहे. :-

नियंत्रण अधिकारी	कार्यासन क्रमांक	ठळक विषय
उप सचिव (आस्था)	कक्ष अधिकारी, क.१	१) विभागातील आस्थापना तसेच सेवाविषयक बाबी, २) रचना व कार्यपध्दती कामकाजाचे समन्वयन ३) विषयसूचीची अंमलबजावणी ४) देशांतर्गत व सेवांतर्गत प्रशासकीय बाबी
	कक्ष अधिकारी, का.२	१) टपाल व नस्त्यांच्या नोदी २) विभागाचे गृहव्यवस्थापन ३) विभागाच्या आस्थापनेवरील वाहने ४) विभागाचे पुस्तकालय/ अभिलेखाची निंदणी
	अवर सचिव, का.३	१) विधानमंडळ अधिवेशन २) केंद्रीय माहिती अधिकार अधिनियम २००५
	कक्ष अधिकारी,	१) टंचाई निवारण कार्यक्रम

	का.१४	२) टँकरमुक्ती कार्यक्रमाचे धोरण व अंमलबजावणी ३) अतिवृष्टीमुळे बाधित योजनांची माहिती
	अवर सचिव, का.१५	१) भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा २) जलविज्ञान प्रकल्प ३) विंधन विहिरी कार्यक्रम ४) शिवकालीन पाणी साठवण योजना
	कक्ष अधिकारी, का. २३	१) महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण २) जि.प.ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग /उप विभाग अंतर्गत कार्यरत म.जि.प्रा.च्या अधिकारी/ कर्मचाऱ्यांच्या सेवाविषयक सर्व बाबी ३) महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाचे पुनर्गठन.
उपसचिव (अर्थसंकल्प)	कक्ष अधिकारी, का.४	१) अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रक २) वित्तमंत्री यांचे भाषण ३) अंदाज समिती समन्वय.
	कक्ष अधिकारी, का. ८	१) विविध वित्तीय संस्थांकडून कर्ज उभारणी व परतफेड २) विभागाचे कार्यक्रम अंदाजपत्रक ३) महसुली लेखाशीर्ष
	लेखा अधिकारी, का.२०	१) सर्व वितरित निधीबाबत महालेखापालांच्या कार्यालयाच्या लेख्यांशी ताळमेळ घेणे २) ग्रामीण व नागरी लेखा परिक्षण अहवाल ३) लोकलेखा समिती ४) विनियोजन लेखे तसेच खर्चाचा ताळमेळ
	कक्ष अधिकारी, का. २१	१) संत गाडगेबाबा नागरी स्वच्छता अभियान २) भुयारी गटार योजना ३) नागरी स्वच्छता कार्यक्रम
	अवर सचिव, का.२२	१) नागरी पाणी पुरवठा व मलनिःस्सारण कार्यक्रम २) नागरी दलित वस्ती पाणीपुरवठा कार्यक्रम ३) JNURM व UIDSSMT विषयक कार्यक्रम ४) घनकचरा व्यवस्थापन ५) सुजल व निर्मल महाराष्ट्र
	कक्ष अधिकारी,	१) नागरी पाणी पुरवठा विषयक कार्यक्रम

	का. २४	२) मुंबई महानगरपालिका ३) पाणी पुरवठा व जलनिःस्सारण प्रकल्प ४) वर्धित वेग नागरी पाणी पुरवठा कार्यक्रम
उपसचिव व संचालक (RSPMU)	सांख्यिकी अधिकारी, का.५	१) वील कलमी कार्यक्रमाचे संनियंत्रण २) सांख्यिकी माहिती
	कक्ष अधिकारी, का.७	१) ग्रामीण पाणी पुरवठ्याच्या धोरणात्मक विषयक बाबी / नळाला मीटर बसविणे २) देखभाल व दुरुस्ती प्रोत्साहन योजना ३) वैधानिक विकास महामंडळ
	अवर सचिव, का.११	१) जागतिक बँक अर्थसहाय्यीत प्रकल्प २) परदेशी प्रशिक्षण विषयक बाबी ३) मानव संसाधन कक्ष ४) जर्मन अर्थसहाय्यीत ग्रामीण पाणी पुरवठा प्रकल्प
	कक्ष अधिकारी, का.१२	१) पाणी गुणवत्ता नियंत्रण २) राष्ट्रीय ग्रामीण पिण्याचे पाणी गुणवत्ता देखरेख व निरीक्षण कार्यक्रम ३) पिण्याच्या पाण्याच्या जैविक प्रदुषणाशी संबंधित बाबी ४) युनिसेफशी संबंधित सर्व बाबी
	कक्ष अधिकारी, का. १६	१) संत गाडगेबाबा ग्रामीण स्वच्छता कार्यक्रम २) निर्मल ग्राम पुरस्कार योजना ३) संपूर्ण स्वच्छता कार्यक्रम
मुख्य अभियंता (भारत निर्माण कक्ष)	कक्ष अधिकारी, का.२५	भारत निर्माण कार्यक्रमाची अंमलबजावणी
	संगणक समन्वयक, संगणक कक्ष	१) माहिती व्यवस्थापन पध्दती आज्ञावली २) विभागाचे संगणकीकरण ३) संगणकीय मार्गदर्शन व सहकार्य ४) संगणकाची निगराणी ५) विभागाची वेबसाईट अद्ययावत करणे

		६) बँकअप
मुख्य अभियंता तथा वि.का.अ.	अवर सचिव, का.६	कोकण विभागातील ग्रामीण तसेच नागरी पाणी पुरवठ्यासंबंधी सर्व कामकाज
	कक्ष अधिकारी, का.९	नाशिक विभागातील ग्रामीण तसेच नागरी पाणी पुरवठ्यासंबंधी सर्व कामकाज
	अवर सचिव, का. १०	१) भारत निर्माण कार्यक्रम २) राष्ट्रीय वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम व स्वजल धारा योजना ३) पाणी गुणवता विषयक कार्यक्रम
	अवर सचिव, का.१३	१) अमरावती व नागपूर विभागातील ग्रामीण तसेच नागरी पाणी पुरवठ्यासंबंधी सर्व कामकाज २) खार पाणीपट्टा विकासाशी निगडीत कामकाज
	कक्ष अधिकारी, का.१७	१) पुणे विभागातील ग्रामीण तसेच नागरी पाणी पुरवठ्यासंबंधी सर्व कामकाज २) कृष्णा व गोदावरी प्रदुषण नियंत्रण कार्यक्रम
	कक्ष अधिकारी, का.१८	औरंगाबाद विभागातील ग्रामीण तसेच नागरी पाणी पुरवठ्यासंबंधी सर्व कामकाज

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण :-

महाराष्ट्र राज्यात पाणी पुरवठा व जलनिःसारण सेवा यांचा शीघ्रतेने विकास करण्यासाठी आणि त्यांचे योग्यरित्या नियमन करण्यासाठी महाराष्ट्र पाणी पुरवठा व जलनिःसारण मंडळ अधिनियम १९७६ अन्वये दि.१ जानेवारी, १९७७ पासून महाराष्ट्र पाणी पुरवठा व जलनिःसारण मंडळाची स्थापना करण्यात आलेली आहे.

मंडळाचे नांव दि.१०.३.१९९६ पासून महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण असे बदलण्यात आले.

भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा-

महाराष्ट्र शासनाने आंतरराष्ट्रीय विकास संस्थेशी (जागतिक बँक प्रकल्प)केलेल्या कृषी पत प्रकल्प करारांची परिणती म्हणून भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा १६ जुलै १९७१ पासून

अस्तित्वात आली. कृषी विभाग, भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय तसेच पाटबंधारे विभाग यांचेमार्फत करण्यात येणा-या भूजल सर्वेक्षण व विकास याबाबतची कामे सदर यंत्रणेकडे सोपविण्यात आली. सुरवातीला ही यंत्रणा भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालयाचा एक घटक होता. परंतु १५ नोव्हेंबर १९७२ पासून हया यंत्रणेला पध्दतशीर व शास्त्रीय तत्वावर खालील योजना कार्यान्वित करण्यासाठी संचालनालयाचा म्हणून स्वतंत्र दर्जा देण्यात आला.

(अ) भूजल विषयक सर्वेक्षण करणे.

(ब) भूजलाचे मुल्यांकन, भूजल संवर्धन, भूजल व्यवस्थापन.

हया यंत्रणेचे मुख्यालय पुणे येथे संचालकांच्या नियंत्रणाखाली आहे. पुणे, नागपूर, औरंगाबाद, नाशिक, अमरावती व कोकण नवी मुंबई येथे उपसंचालकांची विभागीय कार्यालये असून त्यांच्या नियंत्रणाखाली त्या विभागातील जिल्हे आहेत. या यंत्रणेची सर्व जिल्हयात कार्यालये आहेत.

महाराष्ट्र सुजल व निर्मल अभियान - २०१०

महाराष्ट्र सुजल व निर्मल अभियान इ २०१० चे प्राथमिक उद्दिष्ट हे वित्तीय आणि पर्यावरणात्मकदृष्ट्या शास्वत अशी पाणी पुरवठा व स्वच्छता व्यवस्था निर्माण करणे हा असून हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी खालीलप्रमाणे धोरण निश्चित करण्यात आले आहे. -

१. पाणी पुरवठा व स्वच्छता सेवांची सर्वांगीण व्यापकता वाढविणे ज्यामध्ये शहरी भागातील गरीब नागरिकांवर विशेष भर देणे.
२. पाणी पुरवठा वितरण व्यवस्थेत सुधारणा करून पाण्याची गळती कमी करणे आणि जलमापक जोडणीद्वारे पाण्याच्या मागणीचे व्यवस्थापन करणे.
३. पाणी व उर्जा लेखापरिक्षण आणि पुनर्वसन करून पाणी पुरवठा वितरण व्यवस्थेतील कार्यक्षमता वाढविणे.

४. सर्व ग्राहकांना योजनेच्या औपचारिक सेवा व्यवस्थापनामध्ये आणण्यासाठी वौयक्तिक अथवा गट जोडण्या देणे
५. देयके व वसुली यामध्ये सुधारणा आणून योजनेच्या खर्चाची वसुली करणे
६. वैयक्तिक व सर्वजनिक शौचालयांची योग्य देखभाल आणि मलाची सुरक्षित उचल/प्रक्रिया तसेच विल्हेवाट लावून शहरे हागणदारीमुक्त करणे
७. पाण्याचा अपव्यय कमी करून पाणी संकलन आणि सांडपाणअयावर प्रक्रिया व पुनर्वापरास प्रेत्साहन देऊन पाणी पुरवठ्याचे शाश्वत व्यवस्थापन करणे
८. परिणामकारक सफाई, कचरा उचल , प्रक्रिया आणि घनकच-याची विल्हेवाट याद्वारे शहरे नियमित स्वच्छ ठेवणे
९. सामुदायिक आणि खाजगी संस्थांच्या सहभागास प्रत्योहन देऊन त्याद्वारे सेवा पुरविण्यांमध्ये जबाबदारी, कार्यक्षमता व भरीव गुंतवणू क करणे
१०. शहराच्या पाणी पुरवठा व स्वच्छता प्रकल्पाचे नियोजन आणि त्याच्या अंमलबाजावणीसाठी तांत्रिक आणि आर्थिक सहाय्य देणे
११. जनजागृती, क्षमता बांधणी, समन्वय व संनियंत्राद्वारे सन २०१०-११ महाराष्ट्र सुल व निःमल करण्याचे उद्दिष्ट साधण्या करणे.

पिण्याचे पाणी पुरवठा व मलनिःसारण तसेच स्वच्छता विषयक कार्यक्रमाचे धोरण ठरविणे व अंमलबाजावणी यंत्रणेशी समन्वय साधून संनियंत्रण ठेवणे, कार्यक्रमाबाबतचे अंदाजपत्रक तयार व निधीची उपलब्धता करुन देणे, या बाबी मंत्रालयीन स्तरावरुन पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग काम पहाते.

राज्यातील नागरी पाणी पुरवठा व मलनिःसारण कार्यक्रम हा काही ठिकाणी थेट स्थानिक स्वराज्य संस्थामार्फत व काही ठिकाणी स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या वतीने महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणामार्फत राबविण्यात येतो.

ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता विषयक कार्यक्रम स्थानिक स्वराज्य संस्थामार्फत नियंत्रणाची जबाबदारी जिल्हापरिषदेकडील ग्रामीण पाणी पुरवठा विभागाकडे सोपविण्यात आली आहे.

भूगर्भातील पाण्याचे सर्वेक्षण, संवर्धन व नियंत्रण विषयक बाबी क्षेत्रीय स्तरावर भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांचेमार्फत हाताळण्यात येते.

राज्यस्तरावरील पाणी पुरवठा, मलनिःसारण व स्वच्छता विषय हाताळण्यात येतात. त्यांच्याकडील कामकाजाबाबतची माहिती त्याचेवरील नियंत्रण अधिका-याबाबतची माहिती सोबतच्या परिशिष्ट-अ मध्ये दिली आहे. त्यानुसार आवश्यक ती माहिती संबंधीत कक्ष अधिका-याकडून मागवून घेणे, तक्रार/निवेदन देवून त्याचे नियंत्रण करून घेता येईल.

पाणी पुरवठा व मलनिःसारण योजनेबाबतची माहिती त्या त्या जिल्हयाच्या अंमलबजावणी यंत्रणेकडे उपलब्ध असेल. अंमलबलावजावणी यंत्रणेच्या कार्यक्षेत्रात येत असलेल्या कार्यक्रमाची माहिती / योजनेची माहिती जिल्हास्तरावरील कोणत्या अधिका-याकडे करावे व किती कालावधीत आवश्यक ती माहिती / सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येईल, यासंबंधीची नागरीकांची सनद त्या त्या स्तरावर तयार करून प्रसिध्द करण्यात येतील. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विषयक कार्यक्रम हा लोकाभिमुख, पारदर्शकतापूर्वक व तत्परतेने सेवा उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीकोनातून खालीलप्रमाणे कार्यवाही करण्यात येत आहे.

- जिल्हयातील पाणी पुरवठा व मलनिःसारण योजनाबाबतची माहिती जिल्हास्तरावरील संबंधीत अंमलबजावणी यंत्रणेच्या कार्यालयात उपलब्ध करून देण्यात येईल.
- सर्व कार्यालयातील कर्मचारी वर्गाची कर्तव्ये व जबाबदा-या विषयक माहिती संबंधीत कार्यालयाच्या फलकावर जाहिररित्या प्रसिध्द करण्यात येईल.
- प्रत्येक कार्यालयात ठरवून दिलेल्या दिवशी व वेळी सर्वसामान्य जनतेची ग्राहणी / तक्रारी ऐकून घेणे व त्याचे प्रभावीपणे निराकरण करणे.

- माहितीचा अधिकार अधिनियमांतर्गत मागितलेली माहिती विहित कालावधीत उपलब्ध करून देणे.
- विभागाच्या कामकाजात सातत्य ठेवून व आधुनिकता आणून कार्यक्षमता व लोकाभिमुखता वाढविणे.
- नागरीकेच्या सनदेस व्यापक प्रसिध्दी देणे.
- कार्यक्रमाची माहिती विभागाच्या / कार्यालयाच्या संयंत्रणेच्या स्तरावर उपलब्ध करून देणे व वेळोवेळी अद्यावत करणे.

विभागाची सामाजिक बांधिलकी

वरील सर्व कर्तव्ये पार पाडताना पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग

- सेवेच्या गुणवत्तेत व तत्परतेत सामाजिक बांधिलकी ठेवेल.
- सौजन्यपूर्ण व मदतीची वृत्ती ठेवून कामकाजाच्या वेळेत निपटारा करेल.
- कामात पारदर्शकता व निष्ठा ठेवेल.

नागरीकाची जबाबदारी

- पाणी पुरवठा व मलनिःसारण कार्यक्रमांतर्गत निर्माण झालेली मालमत्ता ही राष्ट्रीय संपत्ती समजून तिचे रक्षण व जतन करेल.
- पिण्याचे पाणी हे नैसर्गिक संपत्ती समजून तिचा जाणिवपूर्वक काटकसरीने वापर करणे व पूर्णवापर करणे.
- पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत प्रदुषित होणार नाहीत याची काळजी घेवून त्याचे संवर्धन करण्यास मदत करणे.

- पाणीपट्टी वेळेत भरणे.
- शासकीय अधिकारी / कर्मचारी यांचेशी नागरीकांची वर्तणुक सौजन्यपूर्वक असावी.
- नागरीकांचा प्रतिसाद विकासाला मदत करणारा असावा.
- नागरीकाने कायदेशीर तरतुदी, नियम व अलिखित संकेत याचे पालन करावे.

सनदेस व्यापक प्रसिध्दी देवून, नागरीकांच्या प्रक्रिया / अभिप्राय मागविण्यात येवून त्याच्या सुचनांचा यथोचित आदर करुन आवश्यकतेनुसार बदल करण्यात येतील.
